

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШОПІНА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.347

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНОГО
АБО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ,
ПОВ'ЯЗАНОГО З ВИКОНАННЯМ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент

Процюк Олег Володимирович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Лихова Софія Яківна,

Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного факультету

кандидат юридичних наук, доцент

Косенко Світлана Сергіївна,

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України,
завідувач лабораторії навчальної та наукової роботи

Захист відбудеться 02 вересня 2020 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 31 липня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку нашої держави набула актуальності проблема незадовільної якості надання медичних або фармацевтичних послуг працівниками відповідних установ України під час виконання ними професійних обов'язків. Це засвідчує зниження рівня професійної компетентності медичних і фармацевтичних працівників, а також престижності цих професій. Однак в умовах загальносвітової пандемії коронавірусу COVID-19 професійна діяльність медичних і фармацевтичних працівників стала однією з основ життєзабезпечення цивілізованого суспільства, тому сфери надання медичних та фармацевтичних послуг мають бути чітко врегульованими, зокрема й нормативно-правовими засобами. Водночас нагальною проблемою є як законодавча, так і підзаконна неврегульованість більшості аспектів професійної діяльності медиків, відсутність об'єктивних критеріїв оцінювання їхньої діяльності, низький рівень соціально-побутового забезпечення медичного персоналу, значна кількість прогалин у кримінально-правових нормах, які передбачають відповідальність за професійні правопорушення цієї категорії осіб, що в сукупності налаштовує медичних або фармацевтичних працівників на нехтування професійними обов'язками, а також упевненість в можливості уникнути будь-якого виду відповідальності за такі дії.

Слід акцентувати увагу й на складнощах об'єктивного характеру, пов'язаних з відсутністю належного статистичного відображення даних про рівень, структуру й динаміку кримінальних правопорушень, які може вчиняти медичний або фармацевтичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину. Ця обставина є свідченням украй несприятливих організаційних, правових і соціальних аспектів, які в більшості випадків зводять нанівець роботу правоохоронних та судових органів під час доведення вини медика або фармацевта, який вчинив кримінальне правопорушення, пов'язане з виконанням професійних обов'язків. Така ситуація створює перешкоди для оцінювання ризиків у діяльності медичних або фармацевтичних працівників щодо вчинення ними кримінальних правопорушень і можливого запобігання таким правопорушенням.

Зазначене актуалізує необхідність реагування на такі негативні тенденції силами законодавчих, правоохоронних та інших державних органів. Першими кроками з урегулювання внутрішньої побудови системи структурних підрозділів і суб'єктів надання медичної допомоги пацієнтам слід вважати ініційовану в другому кварталі 2014 року Міністерством охорони здоров'я України реформу, що реалізується згідно з Національною стратегією реформування системи охорони здоров'я, відповідно до якої з першого кварталу 2018 року розпочалося реформування первинної медико-санітарної допомоги. Однак, на жаль, ситуація у сфері надання медичної та фармацевтичної допомоги досі істотно не покращилася.

З огляду на це, в умовах сьогодення посилюється як соціальне, так і правове значення проблеми кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. Кримінально-правову оцінку таких діянь на законодавчому рівні закріплено в ст. 131, 132, 134, 138–145 Кримінального кодексу (КК) України.

Кримінальні правопорушення, які вчиняє медичний або фармацевтичний працівник у зв'язку з виконанням професійних обов'язків являються одними з найпоширеніших, а головне – найнебезпечнішими за рівнем шкоди, що заподіюється суспільним відносинам, що складаються з приводу охорони життя та здоров'я особи. Згідно зі статистичними даними Міністерства внутрішніх справ (МВС) України та Офісу Генерального прокурора (ОГП), кількість випадків грубого порушення медичним або фармацевтичним працівником прав пацієнта, зокрема, завдання шкоди здоров'ю пацієнта або навіть з летальними наслідками, протягом 17 років коливалася в різних межах, причому останніми роками спостерігалася тенденція до зростання їх рівня (якщо впродовж 2003–2012 років виявлено 937 таких фактів, то 2013 року – 714; 2014-го – 620; 2015-го – 676; 2016-го – 768; 2017-го – 773; 2018-го – 792; 2019-го – 868; за січень–червень 2020 року – 463 випадки)¹.

Водночас є обставини, які штучно знижують рівень реєстрації кримінальних правопорушень, учинених медичним або фармацевтичним працівником і пов'язаних з виконанням ними професійних обов'язків. Така ситуація спричинена латентністю та перекручуванням статистичної звітності, недосконалістю конструкції кримінально-правових норм і, як наслідок, помилками під час кваліфікації, які своєю чергою унеможливають доведення вини правопорушника.

Теоретичним підґрунтям цього дослідження стали праці П. П. Андрушка, Я. М. Брайніна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, П. А. Вороб'я, А. А. Вознюка, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, О. О. Кваші, Е. М. Кісілюка, М. І. Колоса, М. Й. Коржанського, С. С. Косенко, В. М. Кудрявцева, В. В. Кузнецова, Н. Ф. Кузнецової, О. М. Литвака, С. Я. Лихової, Ю. В. Мантуляка, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, А. А. Музики, В. О. Навроцького, І. О. Нікітіна, Г. П. Новосьолова, М. В. Радченко, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, А. Н. Трайніна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. В. Чернея, С. С. Чернявського, В. І. Шакуна, Н. О. Школьної та ін.

Основні питання щодо кримінальної відповідальності за досліджувані кримінальні правопорушення розглядали у своїх роботах такі вчені: Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, А. О. Байда, В. В. Балабко, Ю. В. Баулін, О. Г. Берило, В. В. Бабаніна, Ф. Ю. Бердичевський, Р. В. Вереша, В. О. Глушков, О. Д. Гринь, С. Р. Дутчак, Г. К. Лапко, П. С. Литвин, В. І. Осадчий, О. В. Сапронов, В. В. Сташис, С. Г. Стеценко, Т. Ю. Тарасевич, І. М. Філь, М. І. Хавронюк, Г. В. Чеботарьова, А. С. Чистякова, О. М. Язухін.

Попри те, що праці цих учених мають значну наукову та практичну цінність, здійснене нами дослідження дає підстави стверджувати, що чимало питань, пов'язаних з кримінально-правовою характеристикою правопорушень, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, досі є дискусійними, а деякі не охоплено межами теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків.

¹ Офіс Генерального прокурора : [офіц. сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Таким чином, дискусійні питання щодо застосування положень закону про кримінальну відповідальність зазначеної категорії осіб поки що не мають однозначного вирішення, що негативно позначається на правозастосовній практиці.

У зв'язку з викладеним вище безсумнівною є актуальність поглибленого теоретичного аналізу кримінально-правових норм про відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, а також практики їх застосування. Дослідження надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення норм закону про кримінальну відповідальність у цій сфері та практики їх застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 № 1153-р); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки, пп. 2.6, 5.11 (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, схвалених рішенням Вченої ради НАВС від 26.12.2017 (протокол № 28). Тему дисертації затверджено Вченою радою НАВС від 29.10.2015 (протокол № 20).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є системне та комплексне вивчення питань кримінально-правової характеристики складів злочинів, які передбачають кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, здійснення порівняльно-правового аналізу законодавства інших країн у цій сфері, а також формулювання пропозицій з удосконалення кримінального законодавства та загальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної практики щодо досліджуваних правопорушень.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- з'ясувати теоретичні передумови та встановити сукупність прийомів і методів дослідження кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків;
- розглянути генезу законодавства України й історично обґрунтовану систему кримінально-правових норм про відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків;
- сформулювати авторський підхід щодо визначення поняття та ознак кримінальної відповідальності медичних або фармацевтичних працівників;
- здійснити порівняльно-правове дослідження норм, які передбачають кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника, за чинним національним законодавством і законодавством інших країн;

- провести всебічну юридичну характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак складів злочинів, які вчиняють медичні або фармацевтичні працівники у сфері професійної діяльності;

- визначити особливості кваліфікації злочинів, учинених медичним або фармацевтичним працівником як спеціальним суб'єктом злочину;

- класифікувати систему кримінальних правопорушень, які можуть вчиняти медичний або фармацевтичний працівник;

- проаналізувати санкції статей, що передбачають відповідальність за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків медичними або фармацевтичними працівниками;

- запропонувати найефективніші шляхи усунення недоліків і прогалин у нормах кримінального законодавства, у яких медичний працівник є спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням кримінально-правової охорони життя та здоров'я осіб під час надання їм медичних або фармацевтичних послуг.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків.

Методи дослідження представлені системою загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечили об'єктивне дослідження предмета та формулювання ґрунтовних висновків. З огляду на специфіку теми, мети й окреслених завдань дослідження, використано різні методи, зокрема: *історико-правовий* – для висвітлення історичного розвитку кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, і виявлення закономірностей розвитку вітчизняного кримінального законодавства під впливом законодавства іноземних держав (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий* – у процесі здійснення аналізу кримінального законодавства закордонних країн щодо досліджуваних кримінальних правопорушень, з метою виявлення схожого та відмінного, загального й унікального в кримінальному законодавстві України й деяких іноземних держав щодо відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (підрозділ 1.3); *діалектичний* – під час розгляду взаємозв'язку єдностей та протилежностей у процесі дослідження кримінально-правових понять і категорій щодо досліджуваних діянь, а також для формування висновків і пропозицій за темою дослідження (розділи 1–3); *логіко-семантичний* – для поглибленого вивчення категоріально-понятійного апарату щодо кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *догматичний* – з метою визначення недоліків і вивчення можливостей удосконалення кримінально-правових норми, що передбачають відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *моделювання* – для формулювання варіантів змін, що запропоновані до чинного законодавства України стосовно досліджуваних діянь, які вплинуть на вдосконалення правозастосовної практики (висновки до розділів і загальні

висновки); *узагальнення* – під час формулювання висновків на підставі наявних у спеціальній літературі позицій та новітніх поглядів щодо визначення змісту кримінально-правових заборон за вчинення злочину медичним або фармацевтичним працівником, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (підрозділи 2.1, 2.2); *статистичний* – у процесі вивчення статистичних даних про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, з метою узагальнення отриманих даних (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *системний* – у процесі вивчення підстав кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, як єдиного цілісного явища, що складається з окремих складових (розділи 2–3); *структурно-функціональний* – для дослідження кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, і формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій відповідно до потреб практики (розділи 1–3); *бібліометрії* – у процесі вивчення літератури за темою дослідження (розділи 1–3); *соціологічний* – під час проведення анкетування з питань, що визначені об'єктом та предметом дослідження (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 270 слідчих ГУНП в м. Києві та десяти ГУНП в областях щодо питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків; узагальнені результати вивчення 57 архівних кримінальних проваджень (кримінальних справ), розпочатих (порушених) за ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, розслідуваних органами досудового розслідування правоохоронних органів і розглянутих судами різних інстанцій протягом 2003–2020 років (зазначимо, що кримінальні правопорушення, у яких є вироки суду, становлять не більше ніж 0,5 % від загальної кількості випадків); статистичні дані МВС України та Офісу Генерального прокурора щодо розпочатих кримінальних проваджень і тих проваджень, у яких особам вручено повідомлення про підозру за вчинення злочинів, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, за 2003–2020 роки; офіційні статистичні дані Верховного Суду, Державної судової адміністрації України й інших уповноважених органів про виявлення, розкриття, розслідування та розгляд справ щодо вчинених злочинів медичним або фармацевтичним працівником, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків, за період 2003–2020 років.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних наукових досліджень, у якому здійснено розгорнуту оцінку кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. Конкретний внесок дисертанта в наукове розроблення зазначених положень полягає безпосередньо в обґрунтуванні пропозицій з удосконалення досліджуваних норм, що містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й практичне значення, а також формулювання рекомендацій щодо застосування положень ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України, а саме:

вперше:

– на підставі ґрунтового аналізу історичних документів запропоновано авторське бачення періодизації розвитку кримінального законодавства України щодо відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, за критерієм законодавчого закріплення кримінально-правових норм:

1) становлення кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (X ст. – перша половина XIII ст.); 2) закріплення норми про звільнення від кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (перша половина XIII ст. – перша половина XIX ст.); 3) нормативно-правове виокремлення норм, що встановлюють кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (перша половина XIX ст. – 1990 рік); 4) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків (1990 рік і донині);

– виявлено особливості закріплення кримінальних правопорушень, що вчиняють медичні або фармацевтичні працівники при виконанні професійних обов'язків, у кримінальному законодавстві України й інших країн, зокрема встановлено, що норми про відповідальність за такі діяння містяться в розділах (главах) особливих частин КК інших країн, які передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи; протиправні діяння (дію або бездіяльність) вчиняють щодо потерпілої особи (у КК України таку особу визначено як «хворий»), в законодавстві іноземних країн це – «пацієнт» (отримувач медичних або фармацевтичних послуг);

– з метою забезпечення повноти кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи, а також ґрунтового підходу до логічної нормалізації та уніфікації термінів КК України аргументовано позицію стосовно нормативного визнання потерпілим від злочинів, які вчиняють медичні або фармацевтичні працівники та пов'язані з виконанням професійних обов'язків, пацієнта (замість хворого, як це передбачено в ст. 139 КК України), зокрема, запропоновано змінити назву зазначеної статті та внести відповідні зміни до її змісту, замінивши термін «хворий» терміном «пацієнт»; обґрунтовано доцільність використання в кримінально-правових нормах терміна «пацієнт», яким слід позначати особу, що є отримувачем медичних або фармацевтичних послуг;

– сформульовано пропозиції щодо внесення змін до санкцій ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України стосовно визначення міри покарання медичного або фармацевтичного працівника для посилення відповідальності й уніфікації її застосування у сфері охорони життя та здоров'я особи, шляхом встановлення більш суворих розмірів і видів покарань за вчинення кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів злочинів;

– обґрунтовано необхідність, з огляду на потреби правозастосовної практики, доповнення ст. 139, 140 КК України кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими

ознаками, визначивши такими, відповідно, корисливий мотив, або щодо неповнолітнього пацієнта, або спричинення смерті пацієнта чи інші тяжкі наслідки;

– аргументовано доцільність виокремлення у структурі Особливої частини КК України розділу за назвою «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг»;

– на підставі всебічного аналізу правозастосовної практики та результатів анкетування працівників слідчих підрозділів НПУ доведено необхідність розроблення Єдиного реєстру недобросовісних лікарів і фармацевтів України;

удосконалено:

– підходи до визначення теоретичних й методологічних засад кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, на підставі чого запропоновано новітні аспекти методології дослідження кримінальної відповідальності за розглянуті діяння й теоретичні передумови такого дослідження;

– зміст структури суспільних відносин (основного безпосереднього об'єкта злочинів, передбаченого ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України), яка охоплює, по-перше, учасників цих відносин (пацієнт (отримувач медичних або фармацевтичних послуг) і медичний або фармацевтичний працівник (особа, яка надає медичну або фармацевтичну допомогу (послугу)); 2) предмет (охорона життя і здоров'я особи в системі охорони здоров'я щодо належного та якісного надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуг)); 3) соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин (зміст);

– положення, що стосуються визначення змісту кваліфікуючих ознак злочинів, що вчиняє медичний або фармацевтичний працівник та які пов'язані з виконанням професійних обов'язків, зокрема в контексті розуміння інших тяжких наслідків, якими є середньої тяжкості й тяжкі тілесні ушкодження, доведення до самогубства;

– застосування правил кваліфікації злочинів, учинених медичним або фармацевтичним працівником, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків, у поєднанні з учиненням інших злочинів (застосування правил кваліфікації за сукупністю злочинів) і за вчинення суміжних злочинів (застосування правил кваліфікації в разі конкуренції кримінально-правових норм);

дістало подальший розвиток:

– твердження про те, що змістовна характеристика об'єктивної сторони злочинів, що вчиняє медичний або фармацевтичний працівник і які пов'язані з виконанням професійних обов'язків, містить чотири ознаки: протиправне діяння (дія або бездіяльність щодо порушення належного та якісного надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуги)); обстановка вчинення таких злочинів; суспільно небезпечні наслідки (смерть пацієнта (отримувача послуг) або інші тяжкі наслідки); причиновий зв'язок;

– визначення суб'єкта досліджуваних складів злочинів, яким є медичний або фармацевтичний працівник, тобто фізична особа, що має медичну, фармацевтичну чи іншу спеціальну освіту, що дозволяє займатися медичною або фармацевтичною діяльністю згідно з чинним законодавством, яка працює в закладі охорони здоров'я будь-якої форми власності та до професійних обов'язків якої належить здійснення медичної або фармацевтичної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації сприятимуть подальшому вдосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, оптимізації судової практики за цією категорією проваджень. Тому положення дисертації використовуються:

– у *нормотворчій діяльності* – для правильного й однозначного застосування ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України під час розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до чинного КК України, а також у процесі підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів (акт впровадження в діяльність Департаменту юридичного забезпечення МВС України від 03.12.2019);

– у *практичній діяльності* – для правильного й однозначного застосування ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України в практичній діяльності органів досудового розслідування або дізнання (слідчих підрозділів НПУ), а також під час проведення занять у системі службової підготовки (акт впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління НПУ від 04.03.2020);

– в *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень» (акт впровадження в освітній процес НАВС від 17.02.2020);

– у *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань щодо кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, а також для підготовки підручників і навчальних посібників з кримінально-правових дисциплін, використання в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій (акт впровадження у науково-дослідну роботу НАВС від 26.05.2020).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дослідженні, оприлюднено на міжвідомчому круглому столі «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (Київ, 26 вересня 2016 р.); міжвузівській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 18 листопада 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Протидія організованим злочинній діяльності» (Одеса, 31 березня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи» (Київ, 24 травня 2017 р.); міжвідомчій науково-теоретичній конференції «Застосування іноземної мови при викладанні кримінально-правових дисциплін» (Київ, 30 червня 2017 р.); X Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 22 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одна – в іноземному юридичному виданні (Словацька Республіка), шість тез доповідей, які

оприлюднено на науково-практичних, науково-теоретичних конференціях і засіданні круглого столу.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (251 найменування на 28 сторінках) і 12 додатків на 23 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них обсяг основного тексту – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, стан її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету й завдання відповідно до предмета та об'єкта дослідження, схарактеризовано методологію, висвітлено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, їх апробацію, а також структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні, історичні та порівняльно-правові засади дослідження кримінального законодавства про відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків» має три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості проблем встановлення кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків»* визначено й обґрунтовано, що теоретичними передумовами дослідження є з'ясування сутності та меж наукових розробок щодо досліджуваної групи злочинів; правильне формулювання завдань дослідження, виконання яких необхідно представити як пропозиції з удосконалення чинного законодавства; наявність об'єктивного бачення досліджуваних питань, їх взаємозв'язку з положеннями суміжних галузей права. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання (історико-правовий, порівняльно-правовий, діалектичний, логіко-семантичний, догматичний, моделювання, узагальнення, статистичний, системний, структурно-функціональний, соціологічний тощо).

Обґрунтовано, що, попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених кримінально-правовій характеристиці злочинів, які вчиняє медичний або фармацевтичний працівник, у них переважно запропоновано загальну характеристику окремих злочинів у цій сфері або розглянуто особливості кваліфікації окремих видів злочинів, проаналізовано відповідні положення кримінального законодавства, яке вже зазнало суттєвих змін.

У *підрозділі 1.2 «Генезис законодавства України та історично обґрунтована система кримінально-правових норм про відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків»* висвітлено генезис законодавства України й історично обґрунтовану систему кримінально-правових норм щодо досліджуваних діянь. На підставі доктринальних розробок виявлено закономірності розвитку вітчизняного кримінального законодавства під впливом законодавства різних періодів, обґрунтовано його теоретичне значення для подальшого вдосконалення складів

досліджуваних кримінальних правопорушень, визначено види періодизації існування норм щодо кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, які ґрунтуються на таких критеріях: 1) періоди розвитку держави й вітчизняного кримінального законодавства; 2) розвиток нормативного закріплення; 3) структура; 4) суспільно-економічна формація, у межах якої існувало право; 5) об'єкт посягання. Унаслідок здійсненого детального аналізу історичних документів запропоновано виокремлювати періоди розвитку кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, за критерієм законодавчого закріплення в нормативно-правових актах.

У підрозділі 1.3 *«Відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн»* здійснено порівняльно-правовий аналіз досліджуваних норм за чинним національним законодавством і законодавством іноземних країн. Його результати засвідчують узгодженість більшості правових норм України з правовими актами зарубіжних країн, проте виявлено й певні особливості національного законодавства. Зокрема, розглянуто норми КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данії, Королівства Іспанії, Королівства Нідерландів, Латвійської Республіки, Республіки Болгарії, Республіки Польщі, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки. Встановлено, що досліджувані діяння в більшості випадків охоплені главами або розділами зазначених кодексів, які встановлюють кримінальну відповідальність за шкоду життю або здоров'ю.

З'ясовано, що визначальною ознакою злочину, вчиненого медичним або фармацевтичним працівником і пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, яку чітко передбачено в переважній більшості КК іноземних країн, є наявність суспільно значущих негативних наслідків для життя або здоров'я людини, якими можуть бути: розлади здоров'я, що потребують тривалого й болісного лікування; важковиліковні чи невиліковні хвороби; передчасна смерть; істотне зниження працездатності та якості життя або інвалідизація пацієнта.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері виконання професійних обов'язків» містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Об'єктивні ознаки складів злочинів, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері виконання професійних обов'язків»* проаналізовано ознаки об'єкта й об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України.

Встановлено, що родовим об'єктом досліджуваної групи кримінальних правопорушень, є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи. Видовий об'єкт таких злочинів – це суспільні відносини у сфері охорони права громадян на охорону здоров'я в системі охорони здоров'я. Безпосередній об'єкт злочинів, що вчиняють медичні або фармацевтичні працівники під час виконання професійних обов'язків, необхідно розглядати як суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я особи й забезпечують реалізацію права громадян на

надання медичної або фармацевтичної допомоги. Обов'язковою ознакою складу таких злочинів є наявність потерпілого. З огляду на зміст норм про кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, ним є пацієнт (отримувач послуг).

Об'єктивна сторона досліджуваних злочинів характеризується такими ознаками: протиправним діянням (бездіяльністю); обстановкою вчинення злочину; суспільно небезпечними наслідками (смерть пацієнта (отримувача послуг) або інші тяжкі наслідки); причиновим зв'язком. Суспільно небезпечні діяння таких злочинів виявляються у формі порушення прав пацієнта (отримувача послуг). Встановлення причиново-наслідкового зв'язку між учиненим діянням і суспільно небезпечними наслідками полягає у визначенні можливості запобігання їм під час надання медичним або фармацевтичним працівником медичної або фармацевтичної допомоги (послуги).

У підрозділі 2.2 «Суб'єктивні ознаки складів злочинів, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері виконання професійних обов'язків» зазначено, що суб'єкт у досліджуваних кримінально-правових нормах є спеціальним – медичний або фармацевтичний працівник, тобто фізична особа, яка має медичну, фармацевтичну чи іншу спеціальну освіту, що дозволяє займатися медичною або фармацевтичною діяльністю згідно з чинним законодавством, працює в закладі охорони здоров'я (аптеці) будь-якої форми власності та до професійних обов'язків якої належить надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуги).

Психічне ставлення суб'єкта до вчинюваного ним діяння в більшості випадків характеризується необережністю. Однак дослідження суб'єктивної сторони аналізованих кримінальних правопорушень дало змогу з'ясувати, що виною у формі умислу характеризуються діяння, передбачені ч. 1, 2, 4 ст. 134, ч. 1 ст. 139, ст. 143, 144 КК України, а виною у формі необережності – діяння, карані за ст. 131, ч. 3 та 5 ст. 134, ч. 2 ст. 139, 140–142, 145 КК України. Слід виокремити ст. 132 КК України, оскільки суб'єктивна сторона злочину, передбаченого цією статтею, характеризується виною у формі як умислу, так і необережності. Мета й емоційний стан цих злочинів не впливають на кваліфікацію діяння, проте суд може їх урахувати, обираючи вид і міру покарання.

Розділ 3 «Кваліфікація та покарання за злочини, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері виконання професійних обов'язків» має два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Особливості кваліфікації злочинів, вчинених медичним або фармацевтичним працівником як спеціальним суб'єктом злочину» розглянуто особливості кваліфікації досліджуваної категорії правопорушень, здійснено відмежування від суміжних кримінально караних діянь. Проаналізовано помилки органів досудового слідства й судів під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України. Доведено, що дані діяння слід відмежовувати від суміжних, зокрема, передбачених ч. 1 ст. 115, п. 2. ч. 2 ст. 115, ст. 120–122, 135, 136 КК України, а також від адміністративних правопорушень за об'єктивними й суб'єктивними ознаками.

Виокремлено правила кваліфікації досліджуваних нами діянь, зокрема в разі вчинення схожих за конструкціями складів кримінальних правопорушень

(застосування правил щодо сукупності відповідних норм), а також учинення суміжних кримінальних правопорушень (застосування правил у разі конкуренції кримінально-правових норм). Визначено, що правильна кваліфікація розглянутих складів кримінальних правопорушень має проводитись уповноваженими на те особами з огляду на конкретні юридично значущі обставини складу злочину, а також особисті якості і професійні здібності правопорушника, його спеціальні знання у певній галузі, чинні у цій галузі правила і нормативи, знання та розуміння медичним працівником загальноприйнятих правил поведінки в умовах виробничого чи побутового ризику.

У підрозділі 3.2 «Види покарань, передбачені за злочини, які вчиняються медичним або фармацевтичним працівником у сфері виконання професійних обов'язків» проаналізовано види покарань, що містяться в санкціях статей і передбачені за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Аргументовано висновок про несформованість єдиної методики, що мав би обрати законодавець під час конструювання санкцій та вибору видів покарань за такі злочини. Також аналіз санкцій ст. 131, 132, 138–145 КК України засвідчив, що за кількістю основних покарань вони є альтернативними, а за наявністю чи відсутністю додаткового покарання – кумулятивними, за ступенем визначеності – відносно визначеними.

На підставі вивчення доктринальних положень і вітчизняного кримінального законодавства в частині видів і меж покарання за досліджувані кримінальні правопорушення науково обґрунтовано авторське бачення щодо покарання за такі злочини залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало в комплексному дослідженні питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, сформульовано теоретичні положення та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки і практики, зокрема:

1. Методологією дослідження кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, слід вважати певну сукупність прийомів дослідження, спрямовану на визначення відповідальності за неналежне чи недбале ставлення медичного або фармацевтичного працівника до своїх професійних обов'язків, що спричинило смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки, шляхом формування висновків за допомогою конкретних прийомів і засобів. Теоретичними передумовами такого дослідження є знання сутності, стану й меж наукових розробок у сфері вивчення злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняють медичні чи фармацевтичні працівники під час реалізації професійних обов'язків.

2. Аналіз історії розвитку кримінально-правових норм про відповідальність медичного чи фармацевтичного працівника за вчинення злочинів, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків, надав можливість виокремити такі періоди

розвитку кримінальної відповідальності за ці злочини за критерієм законодавчого закріплення наявних норм: 1) становлення кримінальної відповідальності медичного та фармацевтичного працівника за вчинення злочинів у професійній діяльності (X ст. – перша половина XIII ст.); 2) закріплення норми про звільнення від кримінальної відповідальності (перша половина XIII ст. – перша половина XIX ст.); 3) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності медичного та фармацевтичного працівника за вчинення злочинів у професійній діяльності (перша половина XIX ст. – 1990 рік); 4) сучасний період розвитку кримінальної відповідальності медичного та фармацевтичного працівника за вчинення злочинів у професійній діяльності (1990 рік і донині).

3. Визначено поняття та ознаки професійного медичного кримінального правопорушення. Зокрема, професійним медичним кримінальним правопорушенням слід вважати умисне або необережне діяння, учинене медичним або фармацевтичним працівником під час виконання професійних обов'язків, заборонене кримінальним законом під загрозою покарання.

Основний обсяг кримінально караних діянь, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини та які вчиняють медичні або фармацевтичні працівники під час виконання професійних обов'язків, визначено в розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» КК України.

Встановлено, що серед аналізованих кримінальних правопорушень умисні злочини трапляються рідше, ніж необережні. Серед злочинів першої групи (умисні) найбільш суспільно небезпечним є ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України). Водночас серед необережних злочинів найпоширенішим є неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України). Злочин (кримінальне правопорушення) можуть здійснювати як активною дією, так і протиправною бездіяльністю особи, що пов'язані з невиконанням обов'язків, покладених на неї безпосередньо певним нормативно-правовим документом.

У контексті аналізу питання кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника з'ясовано, що кримінальна відповідальність за такі злочини (кримінальні правопорушення) настає, якщо: медичний або фармацевтичний працівник учинив суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність); є прямий зв'язок дії (бездіяльності) медичного або фармацевтичного працівника з медичною (фармацевтичною) практикою та виконанням професійних обов'язків; наявні ознаки порушення стандартів надання медичної (фармацевтичної) допомоги, з якими останній обізнаний з огляду на кваліфікацію, спеціалізацію та професію; настали негативні наслідки для життя та здоров'я особи.

4. Здійснено порівняльно-правовий аналіз норм, які передбачають кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за чинним національним законодавством і законодавством інших країн, встановлено спільні ознаки нормативного закріплення зазначених діянь у КК України та в більшості кримінально-правових законодавчих актах іноземних країн. Визначено, що кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, крім КК України, передбачено в КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данії,

Королівства Іспанії, Королівства Нідерландів, Латвійської Республіки, Республіки Болгарії, Республіки Польщі, Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки. Шляхом порівняльно-правового аналізу було встановлено, що розміщення досліджуваних правопорушень у структурі КК інших країн відповідає національному. Ці норми переважно містяться в главах (розділах) особливих частин кодексів, що передбачають відповідальність за посягання на життя і здоров'я особи. Однак такий варіант розміщення зазначених норм у системі кримінального законодавства хоч і найпоширеніший, проте не єдиний.

Зокрема, у КК Королівства Іспанії та Французької Республіки норми про відповідальність за ненадання допомоги медичним працівником передбачено в спеціальних розділах. Розділ «Ненадання допомоги» – КК Королівства Іспанії, у підрозділі III «Перешкоджання рятувальним заходам чи ненадання допомоги» глави III «Про залишення особи в небезпеці» – КК Французької Республіки.

У всіх спеціальних нормах законодавства іноземних країн, які передбачають кримінальну відповідальність за «загальний вид» ненадання допомоги особі (пацієнту), конкретизовано, що ненадання такої допомоги має стосуватися особи, яка її потребує, тобто що перебуває в небезпечному для життя чи здоров'я стані.

Положення, що висвітлюють зміст тілесної та статевої недоторканності, її гарантії, містяться в більшості КК іноземних країн у диспозиціях чи примітках до статей цих кодексів. Схожі за змістом положення в національному законодавстві розміщено в ст. 38–40, 43–51, 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992, згідно з якими, наприклад, передбачено необхідність згоди пацієнта для застосування певних методів лікування. Також встановлено, що санкції кримінально-правових норм, що передбачені в більшості КК іноземних країн, які передбачають відповідальність за досліджувані види діянь, переважно є суворішими, ніж у КК України.

5. Родовим об'єктом злочинів, що вчиняють медичні або фармацевтичні працівники в професійній діяльності, є суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи. Видовий об'єкт таких злочинів – це суспільні відносини у сфері охорони права громадян на охорону здоров'я в системі охорони здоров'я. Безпосередній об'єкт аналізованих злочинів – суспільні відносини з приводу належного здійснення діагностики, лікування пацієнта, організації медичної допомоги й допомоги під час реабілітації, що обумовлюється належним виконанням медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків.

Додатковим обов'язковим (необхідним) об'єктом цих злочинів є суспільні відносини щодо порядку надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуги). Обов'язковою ознакою складів злочинів є наявність потерпілого, яким слід визнавати пацієнта (отримувача послуг).

Об'єктивна сторона злочину, що вчиняють медичні або фармацевтичні працівники у сфері професійної діяльності, характеризується чотирма ознаками: а) протиправним діянням; б) обстановкою вчинення злочину; в) суспільно небезпечними наслідками; г) причиново-наслідковим зв'язком.

На підставі аналізу об'єктивної сторони з'ясовано, що не лише дія, а й бездіяльність може бути причиною негативних наслідків лікувальної та

фармацевтичної діяльності. Також аргументовано необхідність введення до юридичної термінології поняття «дефект надання медичної допомоги». Дефектом надання медичної допомоги слід вважати неякісне здійснення профілактики, діагностування, лікування, реабілітації, а також організацію їх надання, пов'язану з неналежним виконанням (невиконанням) медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків, що спричинило чи могло спричинити для пацієнта несприятливі наслідки. Причинами дефектів можуть бути: низький рівень кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників; недбале й несумлінне виконання медичними та фармацевтичними працівниками професійних обов'язків; неналежна організація надання медичної та фармацевтичної допомоги; недотримання стандартів у сфері охорони здоров'я; формальне ставлення до пацієнта (отримувача послуг).

Суб'єктом досліджуваних злочинів є медичний або фармацевтичний працівник, тобто фізична особа, яка має медичну, фармацевтичну чи іншу спеціальну освіту, що дозволяє займатися медичною або фармацевтичною діяльністю згідно з чинним законодавством, до професійних обов'язків якої належить здійснення медичної або фармацевтичної діяльності (надання медичної або фармацевтичної допомоги (послуг)).

Дослідження суб'єктивної сторони аналізованих злочинів дало змогу з'ясувати, що виною у формі умислу характеризуються діяння, передбачені ч. 1, 2, 4 ст. 134, ч. 1 ст. 139, ст. 143, 144 КК України, а виною у формі необережності – діяння, карані за ст. 131, ч. 3 та 5 ст. 134, ч. 2 ст. 139–142, 145 КК України. Слід виокремити ст. 132 КК України, оскільки суб'єктивна сторона злочину, передбаченого цією статтею, характеризується виною у формі як умислу, так і необережності. Доведено, що злочин, передбачений ст. 131 КК України, слід визнавати як необережний, що виявляється у формі злочинної недбалості або самовпевненості. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 132 КК України, визначає, що цей злочин може бути вчинений особою як умисно, так і через необережність.

6. Висвітлено правила кваліфікації злочинів, учинених медичним або фармацевтичним працівником, що пов'язані з виконанням професійних обов'язків, згідно з нормами КК України, зокрема: розглянуто особливості кваліфікації дій спеціального суб'єкта під час учинення ним інших, не пов'язаних із медичною практикою, кримінальних правопорушень (застосування правил щодо сукупності відповідних норм), а також учинення суміжних діянь (застосування правил у разі конкуренції кримінально-правових норм). Доведено, що питання кваліфікації розглядуваних кримінальних правопорушень потрібно вирішувати залежно від усіх встановлених юридично значущих обставин кримінального провадження, а також особистих якостей і професійних здібностей винного, його спеціальних знань у певній галузі, чинних у цій галузі правил, нормативів, знання та розуміння загальноприйнятих правил поведінки в умовах виробничого чи побутового ризику. Визначено, що досліджувані злочини слід відмежовувати від суміжних злочинів, зокрема, передбачених ч. 1 ст. 115, п. 2 ч. 2 ст. 115, ст. 120–122, 135, 136, 140 КК України, а також від суміжних адміністративних правопорушень за об'єктивними й суб'єктивними ознаками.

7. Запропоновано поділяти злочини, що можуть вчиняти медичні або фармацевтичні працівники у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, на такі види: злочини проти життя і здоров'я особи (пацієнта); злочини проти прав особи (пацієнта); злочини у сфері господарської діяльності з медичної практики; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; інші злочини, учинені медичними працівниками у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

З огляду на зміни до КК України, що регламентовані Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20.12.2019 № 2617-VIII, досліджувані кримінальні правопорушення також можна розділити на злочини та кримінальні проступки.

8. Унаслідок здійсненого аналізу статей КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків медичними або фармацевтичними працівниками, доведено несформованість єдиної методики конструювання санкцій таких статей, що своєю чергою впливає на неможливість призначення справедливого кримінального покарання за такі діяння.

Необхідність зміни санкцій досліджуваних злочинів засвідчує і судова практика. Незначний відсоток вироків (аналіз 57 кримінальних проваджень (кримінальних справ), розпочатих (порушених) щодо досліджуваної категорії правопорушень за 2003–2020 роки показує, що вирoki суду є не більше ніж у 0,5 % від загальної кількості випадків), дають підстави для висновку, що, на жаль, сконструйовані законодавцем норми в частині санкцій не відповідають ступеню суспільної небезпечності досліджуваних діянь. Крім цього, санкції кримінально-правових норм деяких іноземних країн, які передбачають відповідальність за такі види діянь, здебільшого є суворішими та дієвими, ніж у КК України.

9. На підставі здійсненого дослідження особливостей кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, розроблено пропозиції з удосконалення кримінально-правових норм, зокрема сформульовано нові редакції ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України.

Підвищення рівня ефективності норм кримінального законодавства України про відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків, є безсумнівною вимогою сьогодення. Це засвідчують і результати проведеного нами анкетування: переважна більшість респондентів (працівники слідчих підрозділів органів Національної поліції України з десяти областей України), а саме 234 із 270 (86,6 %), схвалює необхідність наявності норм, що передбачають кримінальну відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків; 228 опитаних (84,4 %) засвідчують недосконалість (неточність) формулювання змісту кримінально-правових заборон, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України.

Зважаючи на вищезазначене, нами окреслено найефективніші шляхи усунення недоліків і прогалин у нормах кримінального законодавства, у яких медичний

працівник є спеціальним суб'єктом злочину. Аргументовано доцільність створення окремого розділу Особливої частини КК України за назвою «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку надання медичних та фармацевтичних послуг».

Запропоновано ввести в законодавчий обіг термін «пацієнт» (замість «хворий», як це передбачено в чинній редакції ст. 139 КК України), а також змінити назву ст. 139 КК України та внести відповідні зміни до її змісту, замінивши термін «хворий» терміном «пацієнт». Доведено, що в кримінально-правових нормах термін «пацієнт» доцільно трактувати як особу, що є отримувачем медичних або фармацевтичних послуг. Обґрунтовано необхідність, з огляду на потреби правозастосовної практики, доповнення ст. 139, 140 КК України кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками, визначивши такими, відповідно, корисливий мотив, або щодо неповнолітнього пацієнта, або спричинення смерті пацієнта чи інші тяжкі наслідки. Аргументовано доцільність внесення змін до санкцій ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України стосовно визначення міри покарання медичного або фармацевтичного працівника з метою посилення відповідальності й уніфікації її застосування у сфері злочинів, що вчиняють проти життя та здоров'я особи, шляхом посилення санкцій за вчинення кваліфікованого й особливо кваліфікованого складів злочинів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шопіна Ю. О. Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст.ст. 131, 132, 134, 139–145 КК України. *Visegrad Journal on Human Rights* (Словацька Республіка). 2020. Вип. 2. № 2. С. 215–219.
2. Шопіна Ю. О. Деякі аспекти кваліфікації злочинів, вчинених медичним або фармацевтичним працівником як спеціальним суб'єктом злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С. 84–88.
3. Шопіна Ю. О. Об'єкт злочинів, передбачених ст. ст. 131, 132, 134, 139–145 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 42. С. 115–119. (Серія «Юриспруденція»).
4. Шопіна Ю. О. Характеристика кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 270–274.
5. Шопіна Ю. О. Об'єктивна сторона злочинів, передбачених ст.ст. 131, 132, 134, 139–145 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 171–175.
6. Шопіна Ю. О. Особливості юридичної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VII міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 247–249.
7. Шопіна Ю. О. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником: проблемні питання кваліфікації злочину. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали круглого столу (Київ, 26 верес. 2016 р.). Київ, 2016. С. 121–124.

8. Шопіна Ю. О. Лікарська помилка та її кримінально-правове значення. *Протидія організований злочинній діяльності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 31 берез. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 170–174.

9. Шопіна Ю. О. Спеціальний суб'єкт злочину у сфері медичної діяльності. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи*: зб. тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ, 2017. С. 213–217. URL: http://dndi.mvs.gov.ua/files/pdf/theses_2017_05_24.pdf.

10. Шопіна Ю. О. Аналіз законодавства України в сфері лікарських засобів та досліджень (Analysis of legislation of Ukraine in the field of medicines and research). *Застосування іноземної мови при викладанні кримінально-правових дисциплін*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.). С. 76–78.

11. Шопіна Ю. О. Розвиток кримінальної відповідальності медичного працівника в період Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.). *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 22 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 314–316.

АНОТАЦІЯ

Шопіна Ю. О. Кримінальна відповідальність медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням питань кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. Проаналізовано теоретико-методологічні та правові засади дослідження злочинів, передбачених ст. 131, 132, 134, 138–145 КК України. Здійснено порівняльно-правовий аналіз законодавства України й іноземних країн у контексті кримінальної відповідальності медичного або фармацевтичного працівника за вчинення злочину, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. Визначено основні та, у разі їх наявності, додаткові обов'язкові об'єкти цих злочинів, схарактеризовано їхні об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Окреслено правила кваліфікації злочинів, що вчиняють медичні або фармацевтичні працівники під час виконання професійних обов'язків, зокрема особливості відмежування від інших суміжних злочинів і кваліфікації за сукупністю. Запропоновано внести зміни й доповнення до відповідних положень Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за досліджувані кримінальні правопорушення.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, кримінальне правопорушення, медичний працівник, фармацевтичний працівник, спеціальний

суб'єкт, професійна діяльність, пацієнт, отримувач послуг, умисел, необережність, смерть, тяжкі наслідки.

АННОТАЦИЯ

Шопина Ю. О. Уголовная ответственность медицинского или фармацевтического работника за совершение преступления, связанного с исполнением профессиональных обязанностей. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация является комплексным научным исследованием вопросов уголовной ответственности медицинского или фармацевтического работника за совершение преступления, связанного с выполнением профессиональных обязанностей. Под методологией исследования уголовной ответственности медицинского или фармацевтического работника за совершение преступлений в профессиональной деятельности следует понимать совокупность приемов исследования, направленного на обоснование ответственности за ненадлежащее или халатное отношение медицинского или фармацевтического работника к своим профессиональным обязанностям, что повлекло смерть пациента или другие тяжкие последствия, путем формирования определенных выводов с помощью конкретных приемов и средств.

Анализ истории развития исследуемых уголовно-правовых позволил выделить периоды развития уголовной ответственности за эти преступления по критерию законодательного их закрепления. Под профессиональным медицинским уголовным правонарушением следует понимать умышленное или неосторожное деяние, совершенное медицинским или фармацевтическим работником при выполнении профессиональных обязанностей. Осуществлен сравнительно-правовой анализ норм, предусматривающих уголовную ответственность медицинского или фармацевтического работника, с действующим национальным и зарубежным законодательством, что свидетельствует о согласованности большинства правовых актов Украины с правовыми актами зарубежных стран, хотя существуют и определенные особенности.

Родовым объектом преступлений, совершаемых медицинским или фармацевтическим работником в профессиональной деятельности, являются общественные отношения в сфере охраны жизни и здоровья человека. Объективная сторона преступлений, совершаемых медицинским или фармацевтическим работником в сфере профессиональной деятельности, характеризуется четырьмя признаками: а) противоправным действием или бездействием; б) обстановкой совершения преступления; в) общественно опасными последствиями; г) причинно-следственной связью.

Субъектом исследуемых преступлений является медицинский или фармацевтический работник, то есть физическое лицо, которое имеет медицинское,

фармацевтическое или другое специальное образование, что позволяет заниматься медицинской или фармацевтической деятельностью в соответствии с действующим законодательством, в профессиональные обязанности которого входит осуществление медицинской или фармацевтической деятельности (оказание медицинской или фармацевтической помощи (услуг)). Исследование субъективной стороны анализируемых преступлений позволило выяснить, что виной в форме умысла характеризуется большинство рассматриваемых деяний. Отдельно следует выделить ст. 132 Уголовного кодекса Украины, поскольку субъективная сторона преступления, предусмотренного данной статьей, характеризуется виной в форме как умысла, так и неосторожности.

Очерчены правила квалификации преступлений, совершаемых медицинским или фармацевтическим работником, связанные с выполнением профессиональных обязанностей, в частности особенности отграничения от других смежных преступлений. Предложено внесение изменений и дополнений в ст. 131, 132, 134, 138–145 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступление, уголовное преступление, медицинский работник, фармацевтический работник, специальный субъект, профессиональная деятельность, пациент, получатель услуг, умысел, неосторожность, смерть, тяжкие последствия.

SUMMARY

Shopina Yu. Criminal liability of a medical or pharmaceutical worker for an offense connected with performance of professional duties. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Candidate thesis in legal sciences in 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal enforcement law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

The thesis is a comprehensive scientific monographic study of criminal liability of a health care or pharmaceutical worker for an offense connected with performance of professional duties. The theoretical, methodological and legal foundations of the investigation of offences set forth in Art. 131, 132, 134, 138–145 of the Criminal Code of Ukraine have been analyzed. A comparative legal analysis of the legislation of Ukraine and foreign countries in the context of criminal liability of a medical or pharmaceutical worker for a crime connected with performance of professional duties. The main and additional mandatory targets of these offenses, if any, have been identified, their objective and subjective features have been characterized. The rules of determination of the nature of an offense committed by a health care or pharmaceutical worker connected with the performance of professional duties, in particular the features of delimitation from other related offences, have been revealed. It has been proposed to make amendments and additions to Art. 131, 132, 134, 138–145 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, offense, criminal offense, health care worker, pharmacist, special categories of persons, professional activity, patient, service receiver, intent, negligence, death, heavy consequences.